Niezrealizowany projekt fortu nyskiego obozu warownego (Staatsbibliothek zu Berlin)

ży też zauważyć, że oba forty powstałe w II połowie XIX wieku przed Górnymi Obwałowaniami wzniesiono w tych lokalizacjach, które chciał ufortyfikować anonimowy autor tego planu.

Również w późniejszych latach twierdza nyska była przedmiotem prac analitycznych i projektowych. W 1796 roku powstała analiza twierdzy autorstwa majora Massenbacha, podobna do sporządzonej dla twierdzy kozielskiej[124]. O ile jednak tam wynikiem analizy była znaczna rozbudowa fortyfikacji, o tyle tutaj nie miała takiego wpływu. Znacznie bardziej interesującym wątkiem jest temat obozu warownego wokół Nysy. W grudniu 1805 roku na pomysł jego założenia wpadł generał Julius August Reinhold von Grawert. Zgodnie z pierwszymi pomysłami fortyfikacje obozu miały powstać na wzgórzach koło Jędrzychowa i folwarku Schilde[125]. W późniejszej korespondencji z projektantem dzieł obronnych pojawiają się też inne lokalizacje – okolice Głębinowa oraz wzgórze Kapellenberg[126], na wschód od Fortu Prusy. Obóz miał spełniać kilka funkcji. Po pierwsze, miał być miejscem schronienia dla korpusu wojsk operującego wokół Nysy, w razie gdyby ten doznał jakiegoś niepowodzenia i musiał się wycofać. Korpus ten miałby zostać sformowany z kantonistów, aby nie osłabiać załogi twierdzy. Poza tym miał działać jako śródszaniec dla całej okolicy. W końcu ostatnią jego funkcją miała być ochrona twierdzy nyskiej na czas potrzebny głównej armii na przyjście z odsieczą[127]. Pomysł budowy obozu pojawił się w połowie grudnia 1805 roku. Projektowanie obozu i poszczególnych dzieł obronnych zostało przez Grawerta zlecone nyskiemi inżynierowi, wówczas już w stanie spoczynku, kapitanowi Chmielińskiemu. W korespondencji pojawia się też jednorazowo inny oficer – porucznik Wolfsburg jako autor planu sytuacyjnego obozu. Ostatnia osoba, która mogła być zaangażowana w prace, to major von Massenbach, którego podpis widnieje na jednym z projektów dzieł obronnych. Zgodnie z tą dokumentacją obóz miał się składać z sześciu dużych fortów, dwóch niedużych baterii oraz większego od nich dzieła o narysie lunety. Cztery z fortów – nr 1, 3, 5 i 6 miały mieć identyczny narys kleszczowo-bastionowy. Miały być spłaszczone, od frontu duże kleszcze oraz bastion z cofniętymi flankami. Szyja każdego fortu miała być chroniona przez dwa półbastiony[128]. Stanowiska dla dział miały się znajdować jedynie od frontu, przedzielone przez ziemne trawersy. Taki trawers miał stać również pośrodku majdanu fortu, dwa kolejne miały być zlokalizowane za plecami baterii artyleryjskich w narożach fortów. Nieco inny narys miał mieć największy z fortów, oznaczony numerem 4. Podobnie jak poprzednie miał mieć wydłużony plan i narys kleszczowo-bastionowy. Frontu miały bronić dwa duże bastiony połączone kurtyną załamaną pośrodku. Szyja miała być broniona przez dwa małe półbastiony. We wnętrzu miały się znajdować trzy trawersy – jeden pośrodku majdanu, dwa w szyjach bastionów. Zupełnie inaczej wyglądać miał fort nr 2. Ten planowano jako wydłużony ośmiobok. W jego czterech

124 SBB SPK DPG, XXIV Neisse, nr 104 – Über die Festung Neiße, ein Aufsatz des Majors von Maßenbach im Jahr 1796.

125 Obecnie nie istnieje. Zlokalizowany był między Jędrzychowem a Goświnowicami.

126 Obecnie bezimienne miejsce, gdzie wzniesiono Bastion Kapliczny.

127 Pismo Grawerta z 14 grudnia 1805, Verschanztes Lager bei Neisse, SBB SPK DPG, XXIV Neisse, nr 105, k. 1.

128 Plan von den Projectirten Forts zu dem verschanzten Lager bey der Festung Neisse, SBB SPK DPG, XXIV Neisse, nr 105.

zu II 34

Plan von den projectirten Werchen zu dem verschanzten Lager bey Neisse

XI. B. 1. a
800
Profil 725

Fort. Nom. 1 3 5 und 6.

Batterie bey der Ziegelei

Fort. Nom. 4 auf den Langen Berg

Fort.

Nom. 2 auf den Thomas Schilder Berg 3

Fortificirte Position

Batterie zwischen No. 5 und 4.

Maßstab zu den Grundrißen sämtlicher Werch

1 2 3 4 5 10 20 Ruthen

Profil von denen sämtlichen Werchen

STAATS-BIBLIOTHEK PREUSSISCHER KULTURBESITZ BERLIN

Kgl. Pr. Gr. Generalstab Karten-Archiv

zu 105

1 2 3 4 5 12 24 36 48 Fuß

Maßstab zum Profil

XI. B. 1.

Rekonstrukcja Fortu Fryderyka w Pokrzywnie (strzałką oznaczony kierunek wykonania zdjęcia na s. 112), rys. Mariusz Wojciechowski na podstawie planów ze Staatsbibliothek w Berlinie

nocna część wyniesiona była na wysokich na kilkanaście metrach skałach. Składał się z trzech budynków murowanych i baterii na dziewięć dział. Jego długość sięgała 70 metrów. Miał wydłużony, nieregularny narys. Stajnia i zbiornik wody mieściły się w parterowym budynku nakrytym dachem z gliny. Pośrodku fortu stał dwukondygnacyjny budynek, w którym na parterze mieściła się izba oficerów, sala podoficerów oraz ustęp, a na piętrze mieszkanie dowódcy i niewielki magazyn (zapewne zbrojownia); ściany miały grubość 2 metrów. Obiekt ten nakryty był zapewne stropem bomboodpornym, podobnie jak przylegający większy budynek parterowy z piwnicami, w którym mieściło się duże pomieszczenie (20×10 m) z trzema filarami wspierającymi strop. Pod ścianami znajdowała się ława do spania, piec do ogrzewania, w ścianach strzelnice. Ściana zachodnia, od strony skalistego zbocza, ukształtowana była w dwa przypominające bastiony występy – w jednym z nich zmieściła się kuchnia i piec do gotowania. Z głównego budynku prowadziło podziemne przejście do półkolistej otwartej działobitni, a na jej okrągły dziedziniec wiodła kryta pochylnia wjazdowa. Pod działobitnią ukryty był magazyn, zapewne prochownia. Sama działobitnia miała stanowiska otwarte, osłonięte tylko murem ze strzelnicami krenelażowymi. Oś baterii skierowana była na południe. Zgodnie z dyspozycją z 1793 roku dla fortu była przeznaczona 100-osobowa załoga (3 oficerów, 6 podoficerów, 2 felczerów, piekarz, 4 huzarów, 2 doboszów, 8 kanonierów oraz 74 muszkieterów) i dwa działa[244]. Obiekt do dnia dzisiejszego zachował się w stanie szczątkowym – czytelne są wyłącznie fragmenty ścian przyziemia, fragmenty ścian nadmurowanych na skałach od północy oraz fragment tunelu, prawdopodobnie łączącego wnętrze donżonu z półkolistą baterią.

244 SBB SKP DPG, XI Glatz, nr 119, k. 24.

Fort w Pokrzywnie, relikty murów (fot. Grzegorz Podruczny)

Rekonstrukcja fortu w Szczytnej,
rys. Mariusz Wojciechowski na podstawie planów ze Staatsbibliothek i Geheimes Staatsarchiv w Berlinie